

UOT 33; 338

<https://doi.org/10.59849/2710-0820.2024.2.206>

Ümmühəbibə Qələndərova
İqtisadiyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti
Azərbaycan
hebibe.qelenderova@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6055-6997

AZƏRBAYCANIN XARİCİ İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİNİN TƏŞKİLATI-HÜQUQİ PRİNSİPLƏRİ

Giriş. Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasəti dövlət və beynəlxalq institusional və təşkilati mexanizmlərlə tənzimlənir. Azərbaycan Respublikasının yuxarıda qeyd olunan təşkilati-inzibati strukturu xarici siyasəti tənzimləyən “Respublikanın iqtisadi və ictimai-siyasi həyatının sabitləşdirilməsinə dair əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası əsasında formalaşdırılıb. Xarici iqtisadi fəaliyyətin subyektlərinə istehsal müəssisələri, nazirliklərin və müvafiq orqanların xarici iqtisadi ticarət strukturları, beynəlxalq təşkilatların Azərbaycan Respublikasının ərazisindəki nümayəndəlikləri, konsorsiumlar, müştərək müəssisələr, idxal-ixrac əməliyyatları həyata keçirən satış şirkətləri, habelə sığorta, nəqliyyat və s. sahələrdə fəaliyyət göstərən strukturlar daxildir. Dövlətin xarici iqtisadi fəaliyyəti daha çox beynəlxalq iqtisadi və maliyyə institutlarının vahid qayda və normaları əsasında tənzimlənir [4].

Azərbaycanda ali qanunverici orqan funksiyasını Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həyata keçirir. Hazırda Milli Məclis dünyanın müxtəlif dövlətlərinin parlamentlərarası assosiasiyalarının - Avropa Şurası Parlament Assambleyasının, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Parlament Assambleyasının, MDB Parlamentlərarası Assambleyasının üzvüdür. ölkələr. Milli Məclis həm də NATO Parlament Assambleyasının assosiativ üzvü, İslam Konfransı Təşkilatı Parlament Assambleyasının və Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Şurası Parlament Assambleyasının tamhüquqlü üzvüdür [9]. Bu beynəlxalq strukturlarla yazışmaları Xarici İşlər Nazirliyinin Beynəlxalq Əlaqələr İdarəsi həyata keçirir. Depar-

tamentin səlahiyyətlərinə aşağıdakılar daxildir: Avropa Şurasının sessiyalarında qəbul edilməsi planlaşdırılan məruzə, qətnamə və tövsiyə layihələrinin qəbulu və deputatların onlarla tanış olmasını təmin etmək, xarici ölkələrin müxtəlif siyasi dairələri, partiya qrupları, hökumət nümayəndə heyətləri, prezidentlər, baş nazirlər, parlament sədrələri, səfirlər və səfirliklərin, iri transmilli şirkətlərin, beynəlxalq strukturların rəhbərləri, dünyanın regional və ixtisaslaşmış şirkətlərinin, elmi-sənaye birliklərinin və digər ictimai təşkilatların nümayəndələri ilə görüşlərin təşkili. Beynəlxalq Əlaqələr yanında beynəlxalq münasibətlər və parlamentlərarası əlaqələr üzrə daimi komissiyalar da fəaliyyət göstərir. Xarici İşlər Nazirliyi aparatının beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin fəaliyyəti bu komissiyaların işini asanlaşdırmağa yönəlib. Xarici İşlər Nazirliyində xarici ölkələrin parlamentləri ilə qarşılıqlı fəaliyyət üzrə xeyli sayda işçi qrupu fəaliyyət göstərir [8]. Xarici siyasət sahəsində tənzimləmə və idarəetmə funksiyalarını ümumi əlaqələndirici orqan hesab edilən Prezident yanında Nazirlər Kabinetinin Aparatı həyata keçirir. Müstəqilliyimizin ilk illərində normativ-hüquqi bazanın inkişafı və fəaliyyətin əlaqələndirilməsi üzrə daimi fəaliyyət göstərən orqan kimi Valyuta-İqtisadi Komissiyası və Xarici Kreditlər üzrə Milli Agentlik fəaliyyət göstərirdi. Onlar valyuta vəsaitlərinin istifadəsi və iri xarici kreditlərə dövlət zəmanəti ilə bağlı məsələlərin həlli ilə məşğul olurdular. Sonralar bu institusional strukturlar digər nazirliklərin, ilk növbədə, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin tabeliyinə verildi. Nazirlər Kabinetinin xarici siyasət sahəsində səlahiyyətlərinə aşağıdakılar daxildir: beynəlxalq konvensiyalara qoşulma məsələləri üzrə

yekun qərarların qəbul edilməsi, çoxtərəfli, üçtərəfli və ikitərəfli saziş və müqavilələrin imzalanması. Nazirlər Kabinetinin Xarici İqtisadi Əlaqələr Departamenti xarici iqtisadi siyasətin ümumi strategiyasının hazırlanması, kommertsiya fəaliyyətinin dəstəklənməsi və maliyyələşdirilməsi ilə məşğul olur. Beynəlxalq konvensiyaların və Azərbaycanın qoşulduğu çoxtərəfli, üçtərəfli və ikitərəfli sazişlərin müddələrinin yerinə yetirilməsi, dövlətlərarası və hökumətlərarası sazişlərin, protokol və sazişlərin ləğvi və s. ilə bağlı nəzarət tədbirləri başa düşülür.

2002-ci ildən Azərbaycan Respublikası Xarici İqtisadi Əlaqələr Departamenti regional Avropa Komissiyaları ilə əməkdaşlıq məsələlərini tənzimləyir. Həmin andan etibarən Avropa Komissiyasının fəaliyyəti ticarət-iqtisadi, elmi-texniki sahələrdən başlayaraq elm və təhsilin sığortası və maliyyələşdirilməsinə, patentləşdirmə və müəlliflik hüququna qədər dərinləşməyə başladı. Azərbaycanın Avropa İttifaqına, Ümumdünya Ticarət Təşkilatına, beynəlxalq maliyyə strukturlarına inteqrasiyası istiqamətində bu istiqamətdə gərgin iş aparılır. İmzalanmış sazişlərə əsasən, Azərbaycan enerji, nəqliyyat və digər sahələrdə öz qaydalarını Aİ-nin tələblərinə uyğunlaşdırmaq öhdəliyi götürüb. Nazirlər Kabineti ÜTT-nin iclaslarında müşahidəçi qismində iştirak etmək üçün işçi qrupu yaratmışdır. Bu qrup yeni ticarət-iqtisadi normaların və gömrük qaydalarının hazırlanmasında ÜTT-yə üzv dövlətlərdən təkliflər və cavablar hazırlayır.

Ölkənin iqtisadi suverenliyini təmin etmək, daxili bazarı sabitləşdirmək və taxıl alışı üzrə xüsusi Valyuta Fondu və İqtisadi Sabitləşdirmə Fondu, Azərbaycan Respublikasının Vahid Valyuta Fondu əsasında iqtisadi müdafiə sistemini formalaşdırmaq məqsədilə yaradılmışdır. Onun fəaliyyətini idarə etmək üçün Valyuta Komissiyası yaradılmışdır. Vahid Valyuta Fondunun vəsaitlərinin artırılması məqsədilə Prezidentin fərmanı ilə mülkiyyət formasından asılı olmayaraq Azərbaycan ərazisində yerləşən bütün müəssisə, təşkilat və digər təsərrüfat subyektləri tərəfindən xarici valyutada əldə edilən gəlirlərin bir hissəsi, qaydalara uyğun olaraq Vahid Valyuta Fonduna yerləşdirilir [4].

Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin tənzimləyicisi olan inzibati qurumlar. Azər-

baycan Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələrində bilavasitə rol oynayan digər dövlət qurumları Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyi və təbii ki, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyidir. Burada ölkənin xarici iqtisadi maraqlarının qorunmasında iştirak edən dövlət qurumları arasında Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi də yer alır. Ölkəmizin azad iqtisadi zonaya çevrilməsi və xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsində önəmli yerlərdən birini Azərbaycan Respublikasının Ticarət Sənaye Palatası tutmaqdadır. 2000-ci ildə yaradılmış Ticarət Sənaye Palatası Palata üzvlərinə təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsində köməklik göstərir, onların mənafeələrini ölkə daxilində və hüdudlarından kənarında təmsil və müdafiə edir; xarici texnologiyaların “nou-hau”su və investisiyaların cəlb edilməsi, səhmdar cəmiyyətlərin, birgə müəssisələrin və digər təşkilatların yaradılması kimi imkanlardan istifadə rəqabətqabiliyyətli istehsalın inkişafına kömək edir; sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı təklif və tövsiyələr hazırlamaq məqsədilə sahibkarlıq subyektlərinin digər maraqlı təşkilatlar və fiziki şəxslərlə qarşılıqlı fəaliyyətini təşkil edir; Sahibkarlıq fəaliyyətinin, bu sahədə mövcud normativ hüquqi aktların təhlilini aparır, onların təkmilləşdirilməsi üçün təklif və tövsiyələr verir; Sahibkar olmayan tərəf Palataya məxsus təsir forma və üsullarından istifadə edərək qarşılıqlı münasibətlərin və haqsız rəqabətin qarşısının alınması üçün tədbirlər görür; Özəlləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsinə köməklik göstərir; sahibkarlıq fəaliyyətinin müasir üsullarının öyrənilməsi üzrə mütəxəssislərin hazırlanmasını təşkil edir, onların, o cümlədən xaricdə hazırlanmasını təmin edir; Azərbaycan Respublikasında fermer təsərrüfatlarının, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına kömək edir; Palatanın səlahiyyətlərinə aid olan məsələlər üzrə jurnallar, bülletenlər, icmallar, toplular, məlumat kitabçaları, məlumat və reklam, tədris materialları və digər nəşriyyat məhsulları nəşr edir; malların ixrac və struktur keyfiyyətlərinin inkişafına kömək edir, xarici bazarda əməliyyatların aparılmasında, əməkdaşlığın yeni formalarının mənimsənilməsində

müəssisə, birlik və təşkilatlara əməli köməklik göstərir; dövlət və kommərsiya sirtini açıqlamaq şərti ilə konsultasiya xidmətlərini, habelə kontragentlərin axtarışında, xarici iqtisadi fəaliyyətdə, o cümlədən xarici müştərilər üçün informasiya xidmətlərinin həyata keçirilməsində köməklik göstərir; Sahibkarların başqa ölkələrin müəssisə, təşkilat və firmaları ilə istehsalat və elmi-texniki əməkdaşlığının yaradılmasına, habelə birgə müəssisələrin yaradılmasına və sahibkarlığın digər formalarının inkişafına kömək edir və s. [5]

Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Avropa Birliyi Komissiyası arasında imzalanmış "Maliyyələşdirmə haqqında Memoranduma tətbiq edilən ümumi qaydalar"ın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə Avropa İqtisadi Birliyindən ayrılan maliyyə yardımları hesabına bir sıra iqtisadi ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi üzrə ortaq layihələr həyata keçirilməyə başladı [6]. Ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün qəbul olunan bir sıra qanunvericilik aktları sayəsində isə Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin şəffaflaşdırılması prosesinə start verildi. Strateji cəhətdən Avropa və Asiyanın kəsişməsində yerləşən Azərbaycan Respublikası Avropa İttifaqı (Aİ) ilə güclü iqtisadi və siyasi əlaqələrin gücləndirilməsinin vacibliyini çoxdan dərk edir. Özünü beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq və davamlı iqtisadi inkişafı təşviq etmək söylərinin bir hissəsi kimi Azərbaycan Aİ ilə müxtəlif sazişlər bağlayıb. Bu əməkdaşlıqda əsas hüquqi sənədlərdən biri Azərbaycan hökuməti ilə Avropa İttifaqı arasında maliyyə qarşılıqlı əlaqələrini tənzimləyən "Maliyyələşdirmə haqqında Memorandum"dur. Maliyyələşdirmə Memorandumu (MN) Azərbaycan və Aİ arasında maliyyə əməkdaşlığını tənzimləyən mühüm sənəddir. Bu saziş Avropa İttifaqının Azərbaycana xüsusilə infrastruktur, idarəetmə islahatları, ətraf mühitin davamlılığı, enerji səmərəliliyi və özəl sektorun inkişafı kimi sahələrdə maliyyə yardımını göstərdiyi şərtləri müəyyən edir. Bu, Azərbaycanın öz iqtisadiyyatını və idarəetmə strukturlarını modernləşdirməyə yönəlmiş daha geniş söylərinin bir hissəsidir, eyni zamanda qlobal iqtisadi və siyasi sistemlərə daha dərinləndən inteqrasiyanı asanlaşdırır. Azərbaycanın Aİ ilə münasibətləri bir sıra ikitərəfli sazişlər, o

cümlədən 1996-cı ildə imzalanmış Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi (TƏM) və daha sonra 2009-cu ildə başlamış Şərqi Tərəfdaşlığı (ŞT) təşəbbüsü ilə tənzimlənilir. MN bu əməkdaşlığın mühüm elementidir və Azərbaycan Aİ prioritetlərinə uyğun olaraq spesifik inkişaf layihələri və islahatları dəstəkləməyə yönəlmiş Aİ fondlarına çıxış əldə edəcək. "Maliyyələşdirmə haqqında Memoranduma tətbiq edilən ümumi Qaydalar"ın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu MN-nin həyata keçirilməsinin hüquqi əsasını təşkil edir. Bu qanun MN-də qeyd olunan şərtlərin Azərbaycan qanunvericiliyinə uyğun olmasını təmin edir, şəffaflığa, hesabatlılığa və Aİ tərəfindən verilən vəsaitlərin düzgün idarə olunmasına zəmanət verir. Qanun vəsaitlərin düzgün idarə edilməsini və onlara nəzarəti təmin etmək üçün aydın idarəetmə strukturlarının yaradılmasını tapşırır. Azərbaycan hökuməti Aİ tərəfindən maliyyələşdirilən layihələrin icrasına cavabdehdir, Azərbaycan Dövlət Hesablama Palatası kimi müstəqil qurumlara isə bu layihələrin maliyyə idarəçiliyinə nəzarət etmək tapşırılıb. Qanun həmçinin şəffaflığın təmin edilməsində, korrupsiyanın qarşısının alınmasında və vəsaitlərin razılaşdırılmış şərtlərə uyğun istifadəsinin təmin edilməsində Aİ Komissiyasının və Azərbaycan hakimiyyət orqanlarının rollarını müəyyən edir. Hesabatlılığı və beynəlxalq standartlara uyğunluğu təmin etmək üçün maliyyələşdirilən layihələrin mütəmadi auditi və qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulur [6].

Strateji baxımdan Avropa və Asiyanın kəsişməsində yerləşən Azərbaycan 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi və qlobal iqtisadi sistemə inteqrasiyası istiqamətində fəal iş aparır. iqtisadi bazasını gücləndirmək. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB) əsas beynəlxalq maliyyə institutu kimi Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrində həlledici rol oynayır. Bu baxımdan Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrini tənzimləyən təşkilati və hüquqi prinsipləri araşdırır, xüsusilə AYİB-in roluna, onun Azərbaycanın iqtisadi siyasətinə təsirinə və bu qarşılıqlı əlaqələri dəstəkləmək üçün mövcud hüquqi bazalara diqqət yetirilməlidir. AYİB-in Azərbaycandakı əsas rollarından biri biznes mühitinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş hüquqi və tənzimləyi-

ci islahatlara yardım etməkdir. Bank xarici investiorların cəlb edilməsi üçün vacib olan daha şəffaf və proqnozlaşdırıla bilən hüquqi baza yaratmaq üçün Azərbaycan hökuməti ilə sıx əməkdaşlıq edir. Məsələn, AYİB Azərbaycanın bank sektorunda idarəetməni təkmilləşdirmək, maliyyə tənzimləmələrini gücləndirmək və maliyyə sisteminin sabitliyini artırmaq üçün islahatları dəstəkləyib. AYİB kiçik və orta müəssisələrə (KOB) texniki yardım göstərməklə, onların maliyyəyə çıxışına kömək etməklə və onların rəqabət qabiliyyətini artırmaqla Azərbaycanın özəl sektorunun böyüməsini təşviq edir. AYİB həmçinin Azərbaycanda maliyyə bazarlarının inkişafına, o cümlədən yeni maliyyə məhsullarının tətbiqinə və yerli maliyyə institutlarının gücləndirilməsinə dəstək verib. Enerji və Ətraf Mühitin Davamlılığı: Azərbaycan neft və qaz sektorlarından çox asılıdır, lakin AYİB ekoloji cəhətdən davamlı təcrübələrin təşviqində mühüm rol oynamışdır. O, bərpa olunan enerji layihələrini maliyyələşdirib və enerjiyə qənaət edən texnologiyaların inkişafına dəstək verib. AYİB həmçinin Azərbaycanın beynəlxalq enerji bazarlarına inteqrasiyasına yardım edir, Azərbaycan qazının Avropaya nəqlini nəzərdə tutan Cənub Qaz Dəhlizi kimi infrastruktur layihələri üçün ekspertiza və maliyyə dəstəyi verir [1].

Aİ ölkələri Azərbaycanın əsas xarici ticarət tərəfdaşlarıdır. Son 10 ildə Azərbaycana yatırılan birbaşa xarici sərmayənin yarısından çoxu, qeyri-neft sektoruna birbaşa xarici investisiyanın 35,3 faizi bu təşkilatın üzvlüyünün payına düşüb. 2016-cı ildə Azərbaycanın xarici ticarətində Aİ-nin payı 35%, 2017-ci ildə isə 38% təşkil edib. Son 10 ildə Avropa İttifaqı Azərbaycana 20 milyard dollara yaxın kapital yatırılıb [10, s.51]. Strateji cəhətdən Avropa və Asiyanın kəşifində yerləşən Azərbaycan son onilliklərdə beynəlxalq ticarət və iqtisadi diplomatiyada getdikcə daha vacib oyunçuya çevrilmişdir. Ölkənin xarici iqtisadi əlaqələri onun iqtisadi inkişafının və geosiyasi mövqeyinin, xüsusən də müxtəlif beynəlxalq təşkilatların və regional ticarət sazişlərinin üzvü kimi ayrılmaz hissəsidir. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrini tənzimləyən hüquqi və təşkilati çərçivələr ticarət, investisiya və beynəlxalq əməkdaşlığın asanlaşdırılması, eyni zamanda milli maraqların və

qlobal normalara uyğunluğun təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir iqtisadi tədqiqatlar milli qanunlara, beynəlxalq müqavilələrə və institusional mexanizmlərə diqqət yetirməklə Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrini strukturlaşdıran əsas təşkilati-hüquqi prinsipləri araşdırmalıdır. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin hüquqi bazası 1995-ci ildə qəbul edilmiş və ölkənin suverenliyini, ərazi bütövlüyünü, açıq və çoxşaxəli xarici siyasət kursunu təsbit edən Konstitusiyasına əsaslanır. Konstitusiyada Azərbaycanın xarici siyasətinin bərabərlik, qarşılıqlı hörmət və digər dövlətlərin daxili işlərinə qarışmamaq prinsipləri əsasında qurulması nəzərdə tutulur. Xarici iqtisadi əlaqələr baxımından, Konstitusiyaya dövlətə xarici ticarət, investisiyaları cəlb etməyi və digər ölkələrlə iqtisadi əməkdaşlığı təşviq etməyi ümumi hüquqi prinsiplərlə həvalə edir. Azərbaycanın iqtisadi siyasəti əsasən azad bazar rəqabəti, xüsusi mülkiyyətin qorunması və çoxşaxəli iqtisadiyyatın inkişafı prinsipləri əsasında formalaşır. Investisiya Fəaliyyəti haqqında Qanun (13 yanvar 1995-ci ildə qəbul edilmişdir) Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrini tənzimləyən əsas hüquqi sənəd kimi xidmət edir. Bu qanun ticarət, investisiya və valyuta əməliyyatları üçün əsas hüquqi prinsipləri müəyyən edir. Xarici təsərrüfat subyektlərinin hüquq və vəzifələrini müəyyən edir və beynəlxalq müqavilələr üçün standartlar müəyyən edir, ölkənin xarici ticarət və iqtisadi fəaliyyətdə iştirakının hüquqi əsasını təmin edir. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinə onun beynəlxalq müqavilə və sazişlərdə iştirakı mühüm təsir göstərir. Azərbaycanın ÜTT-yə daxil olması onun ticarət siyasətinin və praktikasının formalaşmasında böyük rol oynamışdır. Üzv kimi Azərbaycan ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi, şəffaflyq və ədalətli rəqabət prinsiplərini özündə əks etdirən çoxtərəfli ticarət sisteminin qaydalarına riayət etməyə sadıqdır. ÜTT-yə üzvlük qlobal bazarlara çıxışı, əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunmasını və ədalətli ticarət mühitini təmin edən mübahisələrin həlli mexanizmlərini asanlaşdıracaqdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 avqust 2006-cı il tarixli 1583 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Tədbirlər Planı"nda 39 normativ sənədin ÜTT-nin tələblərinə uyğunlaşdırılması nəzərdə tutulur. Bununla bağlı "Bitki ka-

rantini haqqında” və “Bitkilərin mühafizəsi haqqında” qanunlar ləğv edilib, 18 normativ hüquqi sənəd qəbul edilib. “Standartlaşdırma haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 17 may tarixli Qanunu, “Texniki tənzimləmə haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 sentyabr 2019-cu il tarixli Qanunu ilə bağlı 10 sənəd layihəsi hazırlanaraq aidiyyəti orqanlarla razılaşdırılıb. və “Qida təhlükəsizliyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2022-2023-cü il tarixli Qanunu. 8 dekabr 2023-cü il tarixli 1051-VIQ nömrəli Qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Rəqabət Məcəlləsi qəbul edilib. Bundan əlavə, 10 layihənin hazırlanması nəzərdə tutulur [11].

Çoxtərəfli çərçivələrlə yanaşı, Azərbaycan əsas ticarət tərəfdaşları ilə ikitərəfli sazişlərin yaradılmasında da fəaldır. Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) boru kəməri və Cənubi Qaz Dəhlizi Boru Kəməri (CQDBK) sazişləri Azərbaycanın enerji sektorunun beynəlxalq bazarlara inteqrasiyasının mühüm nümunələridir. Bundan əlavə, Türkiyə, Rusiya və İran kimi ölkələrlə imzalanmış Azad Ticarət Sazişləri və İkiqat Vergitutmanın aradan qaldırılması üzrə müqavilələr iqtisadi əməkdaşlığı və investisiya axınını gücləndirmişdir. Bundan başqa, Azərbaycan Avrasiya İqtisadi İttifaqında fəal iştirak edir, baxmayaraq ki, onun hələ tam üzvü yoxdur. Bu iştirak Azərbaycanın həm Avropa, həm də Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) çərçivəsində qonşu dövlətlərlə münasibətləri tarazlaşdırmaq üçün pragmatik yanaşmasını əks etdirir. Azərbaycan xarici iqtisadi əlaqələrini tənzimləmək və təşviq etmək üçün möhkəm institusional çərçivə hazırlayıb. Milli siyasətin həyata keçirilməsində və beynəlxalq normalara riayət olunmasının təmin edilməsində bir sıra dövlət orqanları və qurumları mühüm rol oynayır:

Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi xarici iqtisadi siyasətin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə cavabdeh olan mərkəzi orqandır. Nazirlik xarici ticarət fəaliyyətinin koordinasiyasını həyata keçirir, ticarət sazişləri üzrə danışıqlara nəzarət edir, Azərbaycanda xarici investisiyalar üçün əlverişli şəraitin yaradılması istiqamətində fəaliyyət göstərir. O, həmçinin beynəlxalq ticarət qaydalarına riayət olunmasına nəzarət edir və xaricdə genişlənmək istəyən Azərbaycan bizneslərinə dəstək

verir. Azərbaycan Respublikasının İxracın və Investisiyaların Təşviqi Agentliyinin (AZPROMO) vəzifəsi ölkəyə birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsinin təşviqi və Azərbaycan bizneslərinin beynəlxalq genişləndirilməsi səylərində dəstək verməkdir. Agentlik investisiya imkanları haqqında məlumat verir, xarici investorlarla yerli biznes arasında əlaqəni asanlaşdırır və yarana biləcək hər hansı hüquqi və ya lojistik maneələrin həllinə kömək edir [2].

Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsi idxal və ixraca nəzarət etməklə, tarif və qeyri-tarif maneələrini tətbiq etməklə, gömrük qanunvericiliyinə əməl olunmasını təmin etməklə xarici ticarət əməliyyatlarının tənzimlənməsinə nəzarət edir. Bu orqan xarici iqtisadi fəaliyyətin milli hüquqi standartlara və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olmasını təmin etməklə yanaşı, malların sərhədlərdən rahat keçməsinə təmin edir.

Azərbaycan Mərkəzi Bankı valyuta ehtiyatlarını idarə etməklə, milli valyutanın məzənnəsini sabitləşdirməklə, beynəlxalq maliyyə əməliyyatlarına nəzarət etməklə xarici iqtisadi əlaqələrdə əsas rol oynayır. O, həmçinin ölkənin beynəlxalq bank standartlarına riayət etməsini təmin edir ki, bu da xarici investorlar və treydlər üçün sabit və etibarlı maliyyə mühitinin dəstəklənməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Xarici investisiyaların hüquqi tənzimlənməsi

Azərbaycan xarici sərmayələrin cəlb edilməsi üçün əlverişli hüquqi və tənzimləyici mühiti fəal şəkildə həyata keçirmişdir. Investisiya fəaliyyəti haqqında Qanun və Xarici Investisiyaların Mühafizəsi haqqında Qanun xarici investorlar üçün güclü müdafiə, o cümlədən milliləşdirmə, ekspropriasiya və ayrı-seçkiliyə qarşı təminatlar təmin edir. Bu qanunlar həmçinin mübahisələrin həlli mexanizmlərini təmin edir və enerji, nəqliyyat və kənd təsərrüfatı kimi əsas sektorlara investisiyalar üçün stimullar təklif edir.

Avropa və Asiyanın qovşağında yerləşən Azərbaycan iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi, infrastrukturun inkişafı və modernləşmə səylərini gücləndirmək üçün birbaşa xarici investisiyalara (BXİ) diqqəti artıran dinamik iqtisadiyyata çevrilib. Azərbaycanda xarici investisiya

ların hüquqi tənzimlənməsi onun xarici kapitalı cəlb etmək və qorumaq, eyni zamanda bu investisiyaların davamlı iqtisadi artıma töhfə verməsini təmin etmək məqsədi daşıyan iqtisadi siyasətinin mühüm aspektidir. Bu esse Azərbaycanda xarici investisiyaları tənzimləyən hüquqi bazanı araşdırır, beynəlxalq investorlar üçün sabit və cəlbedici mühit yaratmaq üçün mövcud qanunlara, institutlara və mexanizmlərə diqqət yetirir. Azərbaycan xarici ölkələrlə investorların əlavə hüquqi müdafiəsini təmin edən çoxsaylı İkitərəfli İnvestisiya Müqaviləsi imzalamışdır. Bu müqavilələr çox vaxt ayrı-seçkiliyə yol verməmək, ədalətli və ədalətli rəftar, ekspropriasiyadan qorunma, mənfəət və kapitalı sərbəst köçürmək hüququ haqqında müddəaları ehtiva edir. Bu müqavilələr adətən mübahisələrin həlli mexanizmlərini ehtiva edir ki, bu da xarici investorlara İnvestisiya Mübahisələrinin Həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəz (ICSID) kimi beynəlxalq arbitraj orqanlarına iş qaldırmağa imkan verir. Bu müqavilələr vasitəsilə Azərbaycan xarici investorları daha da əmin edir ki, onların investisiyaları beynəlxalq hüquq çərçivəsində qorunur.

Ölkənin neft və qaz ehtiyatlarından əldə olunan gəlirləri idarə edən Azərbaycan Dövlət Neft Fondu (ARDNF) xarici iqtisadi əlaqələrin tənzimlənməsində digər əsas institusional oyunçudur. ARDNF neft-qaz sektorundan əldə olunan gəlirləri Azərbaycanın daha geniş iqtisadi məqsədlərinə uyğun inkişaf layihələrinə və investisiyalara yönəltməyə kömək edir. Azərbaycan Dövlət Neft Fondu (ARDNF) ölkənin neft sərvətlərinin idarə olunmasında, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin təşviqində və xarici investisiyalar üçün cəlbedici mühitin yaradılmasında mühüm institut olduğunu sübut etmişdir. ARDNF şaxələndirilmiş investisiya strategiyası vasitəsilə neftin qiymətinin dəyişməsi zamanı Azərbaycan iqtisadiyyatının sabitləşməsinə kömək etməklə yanaşı, infrastruktur, təhsil və digər əsas sektorları dəstəkləməklə ölkənin uzunmüddətli inkişafına töhfə verir. ARDNF sabit makroiqtisadi mühiti dəstəkləməklə dolay yolla xarici investisiyaları həvəsləndirir və Azərbaycanın etibarlı investisiya məkanı kimi potensialından xəbər verir. Bununla belə, xarici investisiyaların təşviqində öz rolunu daha da gücləndirmək üçün Azərbaycan idarəetmə problemlərini həll etməyə və ümumi investisiya

mühitini yaxşılaşdırmağa davam etməlidir. ARDNF-nin fəaliyyəti xarici investorların Azərbaycana olan inamına birbaşa təsir göstərir. Fondun şəffaflıq və hesabatlılıq praktikasını onu dünyada ən hörmətli suveren sərvət fondlarından birinə çevirir. Fond fəaliyyətinin şəffaf olmasını və investorların Fondun milli aktivlərinin idarə edilməsinə etibar edə bilməsini təmin edərək, müstəqil şəkildə yoxlanılan illik hesabatları və maliyyə hesabatlarını dərc edir. Bundan əlavə, ARDNF-nin beynəlxalq investisiya fəaliyyəti Azərbaycanın qlobal maliyyə bazarlarına inteqrasiyasına, onun nüfuzunun artırılmasına və digər suveren fondlar, investisiya firmaları və transmilli korporasiyalarla əlaqələrin inkişafına kömək edir. Bu da öz növbəsində Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici marağın artmasına səbəb olur. [3].

Azərbaycan xarici iqtisadi əlaqələrinin genişləndirilməsində mühüm nailiyyətlər əldə etsə də, bir sıra problemlər qalmaqdadır. Bunlara iqtisadiyyatın neft və qaz ixracına həddən artıq asılılıqdan şaxələndirilməsi, xarici investisiyalarda davamlılığın təmin edilməsi və qlobal təchizat zəncirinə daha dərin inteqrasiya edilməsi zərurəti daxildir. Bundan əlavə, xarici iqtisadi əlaqələri tənzimləyən qanunvericilik bazası qlobal ticarət təcrübələrindəki dəyişiklikləri, yeni texnoloji inkişafı və dəyişən geosiyasi mənzərəni əks etdirmək üçün davamlı yenilənməyə ehtiyac duyacaqdır. Azərbaycan Avropa, Yaxın Şərq və Asiya ilə daha dərin iqtisadi əlaqələr qurmağa davam etdikcə, çevik və uyğunlaşa bilən hüquqi bazanın saxlanması uzunmüddətli dayanıqlı inkişafın dəstəklənməsi üçün vacib olacaqdır.

Nəticə. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrini tənzimləyən təşkilati-hüquqi prinsiplər çoxşaxəlidir və konstitusiyaya prinsiplərinin, milli qanunların, beynəlxalq müqavilələrin və institusional mexanizmlərin məcmusunu əhatə edir. Ölkənin hüquq sistemi onun qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyasının asanlaşdırılmasında, xarici investisiyaların cəlb edilməsində və ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsində mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan öz iqtisadi inkişafını davam etdirməyə çalışarkən, şaxələndirmə və hüquqi modernləşmə problemlərinin həlli onun xarici iqtisadi əlaqələrinin güclü, dinamik və beynəlxalq standartlara uyğun olaraq qalmasını təmin etmək üçün əsas olacaq. Qeyd edilən

amillər ölkə iqtisadiyyatının inkişafında xarici iqtisadi əlaqələrin önəmini ön plana çıxarmaqdadır. Lakin bu əlaqələrin qurulması və inkişafı zamanı ilk növbədə milli maraqlar nəzərə alınır. Nəticə etibarlı ilə bütün təşkilati və hüquqi prinsiplər Azərbaycanın iqtisadi inkişaf, diversifikasiya və qlobal iqtisadiyyata inteqrasiya kimi milli maraqlarının təşviqi məqsədinə xidmət edir. Azərbaycan xarici investisiyaları fəal şəkildə axtarır və daha cəlbedici investisiya mühiti yaratmaq üçün islahatlar həyata keçirir. Beynəlxalq arbitraj və milli məhkəmələr də daxil olmaqla, xarici iqtisadi fəaliyyətlərdən yaranan mübahisələrin həlli üçün mexanizmlər mövcuddur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB). Azərbaycan: Bazara Baxış. [Elektron resurs] / URL: <https://www.ebrd.com>
2. AZPROMO. Azərbaycana investisiya. [Elektron resurs] / URL: <https://www.azpromo.az>
3. Azərbaycan Dövlət Neft Fondu (ARDNF). İllik Hesabat. [Elektron resurs] / URL: <https://www.oilfund.az>
4. Azərbaycan Respublikası Vahid Valyuta Fondunun Yaradılması və ondan istifadə olunması Qaydalarının Təsdiqi Haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı // 25 aprel 1994-cü ildə qəbul edilmişdir. [Elektron resurs] / URL: <https://e-qanun.az/framework/8860>
5. Azərbaycan Respublikası Ticarət və Sənaye Palatası: [Elektron resurs] / URL: <https://www.chamber.az/static/functions>
6. Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Avropa Birliyi Komissiyası arasında imzalanmış "Maliyyələşdirmə haqqında Memorandumuna tətbiq edilən ümumi qaydalar"ın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu // 8 fevral 2000-ci ildə qəbul edilmişdir. [Elektron resurs] / URL: <https://e-qanun.az/framework/545>
7. İnvestisiya Fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu // 13 yanvar 1995-ci ildə qəbul edilmişdir. [Elektron resurs] / URL: https://versions.e-qanun.az/9/f_9367.html
8. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan: [Elektron resurs] / URL: <https://www.mfa.gov.az/en>
9. General information about international cooperation [Elektron resurs] / URL: <https://genprosecutor.gov.az/en/page/prokurorluq/beynelxalq-emekdasliq/beynelxalq-emekdasliq-haqqinda-umumi-melumat>
10. The perspectives of foreign economic relations of Azerbaijan with EU - UNEC: [Elektron resurs] / URL: <https://unec.edu.az/application/uploads/2018/11/f-ndiyeva-bn-m.pdf>
11. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı və Azərbaycan. [Elektron resurs] / URL: <https://economy.gov.az/az/page/beynelxalq-elaeqeler/umumdunya-ticaret-teskilati-wto-ve-azerbaycan>

Summary

Ummuhabiba Galandarova

Organizational and legal principles of Azerbaijan's foreign economic relations

The organizational and legal principles of Azerbaijan's foreign economic relations are guided by the set of international agreements and local legislative acts that it supports. Organizational principles include multi-vector foreign policy, regional cooperation, openness and transparency, public-private sector partnership. Legal principles include international law, national legislation, bilateral and multilateral agreements. Here, important factors such as national interests, foreign investment and dispute resolution also have an impact. Azerbaijan maintains good relations with various countries of the world and avoids dependence on any partner. This includes partnerships

with both Eastern and Western nations. Azerbaijan actively participates in a number of regional and global economic organizations and aims to develop mutually beneficial relations with neighboring countries. Azerbaijan strives for transparency in its economic activities and adheres to international standards and best practices. The government encourages joint efforts between public and private institutions to facilitate foreign economic engagement. At the same time, our country observes the norms and principles of international law, including the principles of respect for sovereignty, territorial integrity and non-interference in internal affairs. Foreign economic activities are regulated by the national laws and regulations of Azerbaijan, including the Law on Protection of Foreign Investments and legislative acts related to International Agreements. Azerbaijan has signed numerous bilateral agreements with other countries covering trade, investment and other areas of economic cooperation. Azerbaijan is a party to various multilateral agreements, such as the agreements it signed with the World Trade Organization (WTO), which regulates international trade relations. The article contains a number of information about the organizational and legal principles of Azerbaijan's foreign economic relations, and the current situation in this field is analyzed.

Keywords: *economy, geoeconomics, law, legislation, Azerbaijan, global, world economic organizations*

Резюме

Уммухабиба Галандарова

Организационно-правовые принципы внешнеэкономических отношений Азербайджана

Организационно-правовые принципы внешнеэкономических связей Азербайджана определяются комплексом международных соглашений и местных законодательных актов, которые он поддерживает. Организационные принципы включают многовекторность внешней политики, региональное сотрудничество, открытость и прозрачность, государственно-частное партнерство. Правовые принципы включают международное право, национальное законодательство, двусторонние и многосторонние соглашения. Здесь также оказывают влияние такие важные факторы, как национальные интересы, иностранные инвестиции и разрешение споров. Азербайджан поддерживает хорошие отношения с различными странами мира и избегает зависимости от какого-либо партнера. Это включает в себя партнерство как с восточными, так и с западными странами. Азербайджан активно участвует в ряде региональных и глобальных экономических организаций и стремится развивать взаимовыгодные отношения с соседними странами. Азербайджан стремится к прозрачности своей экономической деятельности и придерживается международных стандартов и передового опыта. Правительство поощряет совместные усилия государственных и частных учреждений по облегчению внешнеэкономического взаимодействия. При этом наша страна соблюдает нормы и принципы международного права, в том числе принципы уважения суверенитета, территориальной целостности и невмешательства во внутренние дела. Внешнеэкономическая деятельность регулируется национальными законами и постановлениями Азербайджана, в том числе Законом о защите иностранных инвестиций и законодательными актами, связанными с международными соглашениями. Азербайджан подписал многочисленные двусторонние соглашения с другими странами, охватывающие торговлю, инвестиции и другие области экономического сотрудничества. Азербайджан является участником различных многосторонних соглашений, таких как соглашения, подписанные им со Всемирной торговой организацией (ВТО), которые регулируют международные торговые отношения. В статье содержится ряд сведений об организационно-правовых принципах внешнеэкономических связей Азербайджана, а также анализируется нынешняя ситуация в этой сфере.

Ключевые слова: *экономика, геоэкономика, право, законодательство, Азербайджан, глобальный, мировые экономические организации.*